

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ida Sköld

En ohållbar balansgång?

- Om objektivitetsprincipen och åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: HT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Perspektiv och metod	5
1.3 Det traditionella rättssäkerhetsbegreppet	5
1.4 Traditionell juridisk metod	6
1.5 Material	7
1.6 Avgränsningar	7
1.7 Forskningsläge	7
1.8 Uppsatsens disposition	8
2 OBJEKTIVITETSPRINCIPEN	9
2.1 Svensk reglering	9
2.2 EKMR och objektivitetsprincipen	9
3 ÅKLAGARENS FÖRHÅLLANDE TILL MÅLSÄGANDE	11
3.1 Åklagarrollen	11
3.2 Målsägandebegreppet	11
3.3 Åklagarens lojalitetsplikt	12
3.4 Åklagarens informationsplikt	13
3.5 Åklagarens kontakt med målsäganden	14
4 OBJEKTIVITETSPRINCIPEN I RÄTTSPROCESSEN	16
4.1 Under förundersökningen	16
4.1.1 JO 2013/14 s. 106.	17
4.1.2 JO 1994/1995 s. 143 f.	18
4.2 Under brottmålsrättegången	18

4.3	Lindberg och Heumans slutsatser	19
5	ANALYS UR ETT RÄTTSSÄKERHETSPERSPEKTIV	21
5.1	Huvudproblemen ur ett rättssäkerhetsperspektiv	21
5.1.1	Känslomässigt engagemang	21
5.1.2	Åklagarrollen missuppfattas	22
5.1.3	Överdriven objektivitet	23
5.2	Sammanfattande slutsats	24
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	25

Summary

The purpose of this bachelor thesis has been to examine the role of the prosecutor with a particular focus on the principle of objectivity and the prosecutor's duties towards the plaintiff. The goal has been to investigate the possible problems with the security of justice that may exist with the current regulation.

The principle of objectivity ultimately means that the courts and authorities should take into account the equality of all before the law, objectivity and impartiality when carrying out their work. The principle of objectivity applies not only during the preliminary investigation, but is considered valid for the prosecution throughout the legal process.

The prosecutor must at the same time fulfill a duty of loyalty and a duty of information towards the plaintiff. The duty of information means that the prosecutor must give the plaintiff information about for example decisions on prosecution, the preliminary investigation, the plaintiff's right to legal aid, etc. Duty of loyalty means that when the prosecutor operates the plaintiff's claim for damages in connection with a criminal case, the prosecutor must act in a manner similar to a lawyer when he prepares and performs this part of the claim. When the prosecutor is carrying out these duties, the Swedish Prosecution Authority recommends that the plaintiff should be offered to meet in person with the prosecutor.

The principle of objectivity affects how the prosecutor may relate to the plaintiff during both the preliminary investigation as well as during the criminal proceedings. The prosecutor may not, for example, avoid asking sensitive questions to the plaintiff or give the plaintiff advice on what to say during the criminal trial. In my analysis I have discussed three main problems that I found with the current regulation; the prosecutor becomes emotionally involved with the plaintiff's cause, the prosecutorial role gets misinterpreted by the plaintiff and the prosecutor exaggerate their duty to act objectively. In conclusion, I believe that these are not alarming legal problems. The prosecutor can maintain objectivity while performing their duties towards the plaintiff. However, this requires the prosecutor to act professionally and with a certain distance towards the plaintiff.

Sammanfattning

Syftet med denna kandidatuppsats har varit att undersöka åklagarrollen med ett särskilt fokus på objektivitetsprincipen och åklagarens plikter gentemot målsäganden. Målet har varit att försöka utreda vilka eventuella rättssäkerhetsproblem som kan finnas med den nuvarande ordningen.

Objektivitetsprincipen innebär ytterst att domstolar och myndigheter i sin verksamhet ska beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Objektivitetsprincipen har lagfästs i 23 kap. 4 § stycket 1 RB, där det stadgas att brottsutredningen inte bara ska omfatta omständigheter som talar emot den misstänkte utan att även omständigheter som är gynnsamma för denne ska beaktas samt att bevis som är till den misstänktes förmån ska tillvaratas. Objektivitetsprincipen gäller dock inte bara under förundersökningen utan anses gälla för åklagaren under hela rättsprocessen.

Åklagaren måste samtidigt som den iakttar sin objektivitetsplikt uppfylla en lojalitetsplikt och en informationsplikt gentemot målsäganden. Informationsplikten består i att åklagaren måste ge målsäganden information om exempelvis beslut om åtal, förundersökning, rätt till rättshjälp. Lojalitetsplikten innebär att när åklagaren driver målsägandens skadeståndstalan i samband med ett brottmål så måste åklagaren inta en ombudsliknande ställning när denne förbereder och utför talan i denna del. När åklagaren utför dessa plikter så rekommenderar åklagarmyndigheten att målsäganden ska erbjudas att sammanträffa med åklagaren. Dessa kontakter får dock inte gå längre än vad som är yrkesmässigt motiverat enligt Riksåklagaren. Objektivitetsprincipen påverkar hur åklagaren får förhålla sig mot målsäganden under såväl förundersökningen som brottmålsrättegången. Åklagaren får exempelvis inte undvika att ställa känsliga frågor till målsäganden under förhör eller ge målsäganden råd om vad den ska säga under brottmålsrättegången.

Jag har i uppsatsen, utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv, diskuterat tre huvudproblem som jag funnit med den nuvarande ordningen; att åklagaren blir känslomässigt engagerad för målsägandens sak, att åklagarrollen missuppfattas av målsäganden och att åklagaren överdriver sin objektivitetsplikt. Sammanfattningsvis anser jag dock att dessa inte är alarmerande rättssäkerhetsproblem. Åklagaren kan upprätthålla objektivitetsprincipen samtidigt som denne utför sina plikter mot målsäganden. Detta kräver dock att åklagaren agerar professionellt och intar en viss distans till målsäganden.

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FuK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmännen
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
RÅ	Riksåklagaren
SOU	Statens Offentliga Utredningar

1 Inledning

I samband med att den nya rättegångsbalken antogs 1942 diskuterades förhållandet mellan parterna i processen.¹ I motiven klargjordes vikten av att den misstänktes intressen tillgodoses:

”Samhällets intresse i straffrättskipningen kräver icke blott att den som förövat brott fälles till ansvar härför utan att icke någon oskyldig drabbas av straff. Såsom representanter för det allmänna böra därför de myndigheter som ha befattning med förundersökningen bedriva denna med största möjliga objektivitet.”²

Denna specialmotivering till 23 kap. 4 § RB ger uttryck för den objektivitetsprincip som åklagaren har att följa under hela brottsprocessen. Att åklagaren förhåller sig opartisk och objektiv anses vara av stor vikt för den misstänktes rätt att få sina utredningsbehov tillgodosedda och sina motbevis säkrade.³ Åklagaren har dock en mångfacetterad roll som innebär inneboende motsättningar. Samtidigt som åklagaren ska iaktta objektivitetsprincipen så ska denne bl.a. även tillgodose målsägandens intresse av information och stöd under rättsprocessen. Detta kommer exempelvis till uttryck i åklagarens informations- och lojalitetsplikt gentemot målsäganden.⁴ Denna uppsats kommer att behandla vilka problem ur ett rättssäkerhetsperspektiv som kan uppstå på grund av åklagarens parallella skyldigheter.

Jag har valt att skriva denna uppsats eftersom jag har ett genuint intresse för åklagarrollen och dess komplexitet. Åklagaren spelar en stor roll för det svenska rättssamhället och för upprätthållandet av vår rättsstat. Jag anser därför att det är av stor vikt att utreda om det finns rättssäkerhetsproblem med den reglering som styr åklagarens verksamhet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att ur ett rättssäkerhetsperspektiv undersöka åklagarrollen, med särskilt fokus på objektivitetsprincipen och åklagarens förhållande till målsäganden. Åklagaren ska i sin verksamhet upprätthålla objektivitet och opartiskhet genom hela processen, samtidigt som denne också ska fullgöra skyldigheter gentemot målsäganden. Detta skapar en svår avvägning för åklagaren och rymmer många intressanta aspekter.

¹ Bring och Diesen 2009, s. 33f. ² SOU 1938:44, s. 286. ³ Bring och Diesen 2009, s. 74f. ⁴ SOU 2007:6, s. 197ff.

Min frågeställning lyder:

- *Vilka eventuella problem ger avvägningen mellan objektivitetsprincipen och åklagarens plikter gentemot målsäganden upphov till ur ett rättssäkerhetsperspektiv?*

1.2 Perspektiv och metod

I uppsatsen kommer ett rättssäkerhetsperspektiv att tillämpas för att kunna besvara den angivna frågeställningen. Detta perspektiv används eftersom ett upprätthållande av objektivitetsprincipen ofta nämns som ett av kriterierna för att den enskildes rätt till rättssäkerhet ska vara uppfyllt. Objektivitetsprincipen anses inrymmas som en del i rättssäkerhetsbegreppet.² Därför anser jag att det är relevant att analysera den ifrågavarande problematiken ur just ett rättssäkerhetsperspektiv.

Angående val av metod har jag valt att använda mig av den traditionella juridiska metoden. Detta för att jag anser att den är bäst lämpad för att kunna leda till ett tillförlitligt svar på min frågeställning. En viktig pusselbit för att ge ett adekvat svar på min problemformulering är nämligen att utröna och klarlägga det gällande rättsläget. En grundläggande förståelse för vad som är gällande rätt är nödvändig för att en rättssäkerhetsanalys ska vara möjlig. För detta är den traditionella juridiska metoden bäst lämpad.

1.3 Det traditionella rättssäkerhetsbegreppet

I den här uppsatsen kommer jag att använda mig av det s.k. traditionella rättssäkerhetsbegreppet. Detta eftersom jag anser att den bäst överensstämmer med ett rättspositivistiskt förhållningssätt, vilket jag tycker är önskvärt.

Det traditionella rättssäkerhetsbegreppet åsyftar rättssäkerhet i betydelsen att rätten och de rättsliga besluten uppfyller ett krav på förutsebarhet. Det finns dock inga krav på etisk godtagbarhet i det traditionella rättssäkerhetsbegreppet. En av de som förespråkar det traditionella rättssäkerhetsbegreppet är Nils Jareborg. Han anser att det är fel att uppställa etisk godtagbarhet som ett rättssäkerhetskriterium. Jareborg anför att det är oklart och relativt vad man ska anse vara etiskt godtagbart och att det finns en möjlig motsättning mellan det som främjar förutsebarheten och det som på annan moralisk grund är godtagbart eller önskvärt. Enligt Jareborg måste det godtas att en rättsordning kan vara rättssäker men samtidigt också moraliskt

² RättsPM 2012:5, s. 7.

”dålig”. Denna definition av rättssäkerhetsbegreppet underlättar snarare en etisk grundad kritik av rätten argumenterar Jareborg.³

I rapporten från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt utredde man rättssäkerhetsbegreppets betydelse i brottmål. Utredningen anknyter till det traditionella rättssäkerhetsbegreppet men väljer att precisera det på följande sätt i kontexten brottmål⁴:

*”Rättssäkerhet är den säkerhet för enskilda som en god och förutsebar rättsordning ger och vars yttersta garanti är att ingen döms för brott om inte hans eller hennes skuld är ställd utom rimligt tvivel.”*⁵

När man diskuterar brottmål ska rättssäkerhet enligt rapporten främst förstås som ett skydd för den som misstänks för brott. Desto oftare det inträffar att en person fälls utan tillräcklig bevisning, desto sämre är rättssäkerheten.⁶

1.4 Traditionell juridisk metod

Jag kommer att använda mig av en s.k. traditionell juridisk metod för att besvara min frågeställning och för att uppfylla mitt syfte. Det är delvis oklart och vagt vad denna metod innebär, för att ge den ett mer konkret innehåll kommer jag därför att nedan beskriva vad den kommer att innebära i min uppsats.

Denna metod överlappar och ligger nära den rättsdogmatiska metoden. Metoden går främst ut på att man löser ett rättsligt problem genom att söka svaren i de allmänt accepterade rättskällorna med hänsyn till rättskällehierarkin. Genom att undersöka den valda problemställningen med utgångspunkt i t.ex. lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och juridisk doktrin så kan man närma sig en förståelse för hur man ska förstå det juridiska problemet.⁷ Det primära målet med att använda den traditionella juridiska metoden är att bidra till att material systematiseras, begrepp utvecklas, argument analyseras, lösningsförslag läggs fram, samt att identifiera och eventuellt utveckla aktuella rättsliga principer.¹¹

Ibland kan de viktigaste rättskällorna ge ett vagt eller otydligt resultat och då kan det vara motiverat att lägga större vikt även vid rättskällor eller material som står lägre i hierarkin.⁸ I den här uppsatsen kommer därför exempelvis JO:s ämbetsberättelse, JO:s kritik och åklagarmyndighetens handböcker och rättsliga PM att användas för att kunna besvara den aktuella frågeställningen.

³ Jareborg 1992, s. 90.

⁴ Lambertz m.fl. 2009, s. 36.

⁵ Ibid, s. 37.

⁶ Ibid, s. 40f.

⁷ Kleinman, Jan ”Rättsdogmatisk metod”. I: *Juridisk metodlära* (red: Fredrik Korling och Mauro Samboni), Lund 2013, sid 21f. ¹¹ Kulin-Olsson 2011, s. 54.

⁸ Bernitz m.fl. 2014, s. 32ff.

1.5 Material

Det material som kommer att användas är i första hand relevant lagtext och författningar samt dess förarbeten. Statens offentliga utredningar som berör det valda ämnet kommer att användas i relativt hög utsträckning. JO:s ämbetsberättelser tillför också kunskap om rättsläget. Några utvalda JObeslut kommer att refereras till för att ge exempel på hur man bedömt åklagarens objektivitetsplikt i enskilda fall. Åklagarmyndighetens ”RättsPM” och rättsliga handböcker som består av praxisöversikter, rättsutredningar samt tips och råd till åklagaren kommer även att användas. Detta för att förstå hur myndigheten menar att ofta ganska abstrakta och generella lagrum ska tolkas i åklagarens praktiska verksamhet. Riksåklagarens uttalanden och riktlinjer behandlas också i uppsatsen. Juridisk doktrin är ett centralt material för uppsatsen. Lars Heuman och Gunnel Lindbergs artiklar som båda behandlar åklagarrollen och objektivitetsprincipen, är exempel på litteratur som är av stor betydelse för arbetet.

1.6 Avgränsningar

Uppsatsen kommer inte att behandla polisens roll som brottsutredare och hur objektivitetsprincipen reglerar dennes verksamhet och yrkesroll. När lagrum avhandlas som reglerar både åklagaren och polisens verksamhet kommer allt fokus således att ligga på dess rättsliga innebörd för åklagaren. Detta görs för att det är åklagarrollen som är i centrum för uppsatsen. Frågan om hur åklagaren måste förhålla sig gentemot målsäganden gränsar stundvis till frågan om jäv. Detta kommer dock inte att få ett nämnvärt utrymme i uppsatsen på grund av platsbrist. När uppsatsen preciserar vilken roll objektivitetsprincipen spelar i rättsprocessen så kommer fokus inte att ligga på åklagarens beslut om strafföreläggande, åtalsbeslut, tiden innan förundersökningen o.s.v. Istället kommer endast förundersökningsstadiet och brottmålsrättegången att behandlas utförligt. Denna uppsats kommer inte att ha något nämnvärt komparativt element utan dess huvudfokus kommer ligga på svensk rätt. När det gäller den valda frågeställningen kommer ”vilka problem” att avgränsas till tre huvudproblem som jag anser kan härledas från det resultat som uppsatsen har gett. Uppsatsen gör således inte anspråk på att hitta och diskutera alla eventuella problem som kan finnas med den nuvarande ordningen.

1.7 Forskningsläge

Objektivitetsprincipen är relativt utförligt behandlad i forskningen. De mest tongivande författarna i sammanhanget är Lars Heuman och Gunnel Lindberg. Heuman har behandlat objektivitetsprincipen i artikeln *”Domaren och åklagarens skyldighet att vara objektiva”*. Lindberg har skrivit en frekvent citerad artikel med titeln *”Om åklagareetik”*. En utförlig redogörelse för objektivitetsprincipen har även getts i JO:s ämbetsberättelser och i SOU 2011:45 och SOU 2007:6. Däremot finns det ganska begränsat med forskning

som behandlar hur åklagarens förhållande till målsäganden kan påverka objektivitetsprincipens upprätthållande. Denna uppsats kan därför bidra till att öka kunskapsläget avseende denna del.

1.8 Uppsatsens disposition

Uppsatsen inleds med ett bakgrundskapitel där jag redogör för såväl den svenska regleringen av objektivitetsprincipen som dess koppling till EKMR. Därefter beskrivs hur åklagarens förhållande till och skyldigheter gentemot målsäganden är reglerad i svensk rätt samt hur detta har diskuterats i förhållande till objektivitetsprincipen. I det nästföljande kapitlet beskrivs hur objektivitetsprincipen ska förstås i den konkreta rättsprocessen. Här redogörs även för Lindberg och Heumans slutsatser angående objektivitetsprincipens innebörd för åklagarens förhållande till målsäganden. Det avslutande kapitlet består av en analys där ett rättssäkerhetsperspektiv appliceras på det redogjorda rättsläget.

2 Objektivitetsprincipen

2.1 Svensk reglering

Åklagaren måste i utövandet av sitt arbete iaktta den s.k. objektivitetsprincipen.⁹ Objektivitetsprincipen fastslås ytterst genom 1 kap. 9 § RF där det anges att domstolar och myndigheter i sin verksamhet ska beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Detta innebär bl.a. att myndigheters åtgärder och beslut inte ska vara godtyckliga utan ska vara rationella och logiskt motiverade samt att företrädare för det allmänna ska vara objektiva i sin tjänsteutövning och förhålla sig så att deras opartiskhet inte med fog kan ifrågasättas.¹⁰

I enlighet med denna reglering så har objektivitetsprincipen lagfäst i 23 kap. 4 § första stycket RB, där det stadgas att brottsutredningen inte bara ska omfatta omständigheter som talar emot den misstänkte utan att även omständigheter som är gynnsamma för denne ska beaktas samt att bevis som är till den misstänktes förmån ska tillvaratas.¹¹ Enligt bestämmelsens ordalydelse gäller denna objektivitetsprincip endast under förundersökningen men principen anses vara tillämplig såväl före förundersökningen som efter att åtal har väckts.¹² Detta har tidigare varit en omdebatterad fråga bland landets domstolsjurister,¹³ men nu verkar det närmast råda konsensus angående att principen gäller generellt för åklagarens verksamhet.¹⁴ I SOU 2011:45 anförde man dock att det finns behov av en uttrycklig lagregel för att tydliggöra att den gällande rätten innebär att objektivitetskravet gäller för åklagaren även efter att förundersökningen har avslutats.¹⁵ Bestämmelsen i 20 kap. 3 § andra stycket RB som anger att åklagare kan fullfölja talan i högre rätt även till den misstänktes förmån, anses också vara ett lagstadgat uttryck för objektivitetsprincipen.¹⁶

2.2 EKMR och objektivitetsprincipen

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) gäller sedan den 1 januari 1995 som svensk lag och är därför direkt tillämplig. Artikel 6 i EKMR reglerar rätten till en rättvis rättegång. Även om objektivitetsprincipen inte enligt

⁹ Ekelöf 2002, s. 73.

¹⁰ Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse 2013/14:JO1”, s. 122; SFS 1974:152.

¹¹ SFS 1942:740.

¹² SOU 2011:45, s. 17f.

¹³ Ekelöf 2002, s. 73 not 215.

¹⁴ Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse 2007/08:JO1”, s. 90f.

¹⁵ SOU 2011:45, s. 142.

¹⁶ Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse 2007/08:JO1”, s. 90f.

ordalydelsen inkluderas i artikel 6 EKMR så sammanfaller syftet med kravet på en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR med syftet bakom objektivitetsprincipen, nämligen att garantera att oskyldiga personer inte ska kunna dömas för brott. Det får även anses att objektivitetsprincipen kan läsas in i kravet på en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR via

Europadomstolens praxis som har slagit fast den misstänktes starka rätt till insyn i brottmålsutredningen.¹⁷ I målet Edwards mot Storbritannien (dom den 16 december 1992) uttalar Europadomstolen att det är oförenligt med artikel 6 EKMR att undanhålla försvaret utredning i en brottmålsprocess oavsett om materialet talar till fördel eller nackdel för den tilltalade.¹⁸ Andra sidan av myntet, angående denna rätt till insyn för den tilltalade, kan sägas vara upprätthållandet av objektivitetsprincipen som kräver att åklagaren i sin brottsutredning tar vara på och inte underhåller sådant som talar till den tilltalades fördel.¹⁹

Oskyldighetspresumtionen finns reglerad i EKMR artikel 6.2 och anses därför vara en viktig del av rätten till en rättvis rättegång.²⁰ Objektivitetsprincipen innebär att åklagaren har en skyldighet att ta till vara på sådant som är till den misstänktes förmån och undersöka alternativa hypoteser. Detta hör starkt ihop med tanken om att en anklagad ska betraktas som oskyldig till dess hans skuld har lagligen fastställts. På detta sätt är alltså objektivitetsprincipen tätt sammankopplad med oskyldighetspresumtionen, båda kräver att brottsutredningen bedrivs förutsättningslöst och opartiskt.²¹

¹⁷ SOU 2011:45, s. 111f.

¹⁸ Edwards v. The United Kingdom, no. 13071/87, ECHR 1992-12-16.

¹⁹ Ibid, s. 111f.

²⁰ Nowak 2003, s. 76f.

²¹ SOU 2011:45, s. 112f.

3 Åklagarens förhållande till målsägande

3.1 Åklagarrollen

Åklagarens främsta uppgift är att utreda och lagföra brott.²² I sin tjänsteutövning ska åklagaren bevaka det allmännas intresse och söka hävda statens straffanspråk.²⁷ Detta innebär inte endast att åklagaren ska se till att den som förövat brott ställs till ansvar utan även att denne ska säkerställa att ingen oskyldig drabbas av straff.²³ I sin verksamhet intar åklagaren flera olika roller då denne såväl ska leda förundersökningar, besluta om åtal, inta en partsställning i rättegången som inta en domarliknande ställning vid utfärdande av strafförelägganden. Dessa olika roller kan skapa intressekonflikter och svåra avvägningar i både juridiska och etiska frågor för åklagaren.²⁴

Hur åklagaren konkret ska agera för att upprätta en god balans i sin yrkesroll finns det inga tydliga direktiv för. Det har länge saknats skrivna etiska normer som liknar exempelvis domarreglerna, advokatsamfundets stadgar eller generalklausulen i 8 § polislagen.²⁵ Riksåklagaren beslutade dock nyligen om riktlinjer med titeln "*Etiska riktlinjer för anställda i åklagarväsendet*". Riktlinjerna består av åtta stycken allmänna riktlinjer till åklagarna som bl.a. syftar till att åklagarverksamheten ska bli mer rättssäker, objektiv och saklig. Riksåklagaren understryker dock att arbetet med dessa etiska riktlinjer ska fortsätta och att dessa riktlinjer endast gäller tills vidare.²⁶ Uttalanden av JO, JK och RÅ i samband med hantering av anmälningar och klagomål mot åklagare är också vägledande för hur åklagare ska agera för att handla i enlighet med de krav som lagen uppställer.³²

3.2 Målsägandebegreppet

Målsägande är enligt 20 kap. 8 § fjärde stycket RB den mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärad eller lidit skada.³³ Lagrummet är vagt och mångtydigt och räknar med tre alternativa kategorier av målsägande. Många författare av juridisk doktrin anser dock att man vid bestämmande av målsägandebegreppet kan se till läran om brottets skyddsintresse. Då innebär lagrummet att målsäganderätten tillkommer den som är bärare av det intresse

²² Lindberg, Gunnell: "Om åklagareetik". I: Svensk Juristtidning 1997, s. 198.

²⁷ Bring och Diesen 2009, s. 96.

²³ Gärde m.fl. 1994, s. 294.

²⁴ Lindberg, Gunnell: "Om åklagareetik". I: Svensk Juristtidning 1997, s. 197.

²⁵ Ibid, s. 197f.

²⁶ Riksåklagarens riktlinjer "RÅR 2014:1 – Etiska riktlinjer", s. 1ff. ³²

Lindberg, Gunnell: "Om åklagareetik". I: Svensk Juristtidning 1997, s. 197f.

³³ SFS 1942:740.

som skyddas genom straffbudet i fråga.²⁷ Det är dock omöjligt att ge en exakt definition av målsägandebegreppet, det kan i själva verket ha skilda innebörder i olika lagrum och rättsliga kontexter. Klart är att målsäganden intar en processuell särställning i svensk rätt. I RB ges exempelvis målsäganden en subsidiär åtalsrätt och får inte höras under straffansvar som vittne.²⁸

3.3 Åklagarens lojalitetsplikt

Det är frekvent förekommande att åklagaren för målsägandens skadeståndstalan.²⁹ Enligt 22 kap. 2 § RB måste åklagaren på målsägandens begäran, om enskilt anspråk grundas på ett brott som hör till allmänt åtal, förbereda och utföra målsägandens talan. Det krävs dock att detta kan ske utan väsentlig olägenhet och målsägandens anspråk ska inte vara uppenbart obefogat.³⁰ Väsentlig olägenhet innebär främst att utredningen av skadeståndsanspråket inte ska kräva orimligt stora resurser eller göra att handläggningen av brottmålet fördröjs så att exempelvis den tilltalade måste sitta frihetsberövad en längre tid. Uppenbart obefogat tar sikte på såväl att anspråket anses vara rättsligt ogrundat som att det saknas tillräcklig bevisning för att styrka åtalet.³¹ Exempel på anspråkstyper som faller under åklagarens skyldighet enligt 22 kap. 2 § RB är ersättning för sveda och värk samt inkomstförlust vid åtal för misshandel.³² Observera att det inte är tillåtet för åklagare i enlighet med 12 kap. 3 § RB att vara rättegångsombud annat än i särskilda undantagsfall, skyldigheten för åklagaren att i vissa fall driva målsägandens skadeståndstalan med anledning av brott ska istället ses som ett tjänsteåliggande.⁴⁰

Åklagaren intar likväl i dessa fall en ombudsliknande ställning som medför en lojalitetsplikt mot målsäganden liknande den som en advokat har i tvistemål.³³ För att denna lojalitetsplikt inte ska stå i strid med objektivitetsprincipen krävs att åklagaren aldrig intar en rådgivande roll utan istället ska kontakten med målsäganden vara inriktad på att ge information och upplysning. Åklagaren kan exempelvis informera om allmänna skadeståndsrättsliga principer, informera om vilka skadeståndsposter (t.ex. sveda och värk, kränkning, inkomstförlust) som kan bli aktuella, ge information om skadeståndspraxis och upplysa målsäganden inom vilket spann ersättning enligt praxis kan utgå. Däremot ska åklagaren exempelvis inte föreslå vilka konkreta belopp som målsäganden ska yrka och om det vid

²⁷ Heuman, L. 1973, s. 33ff.

²⁸ Ibid, s. 14.

²⁹ Heuman, Lars: ”Om domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva”. I: Juridisk Tidskrift 2004-2005, s. 59f.

³⁰ Nordh 2010, s. 31f.

³¹ Ibid, s. 37f.

³² Ibid, s. 31f.

⁴⁰ Ibid, s. 39.

³³ Heuman, Lars: ”Om domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva”. I: Juridisk Tidskrift 2004-2005, s. 59f.

kontakt med målsägande framkommer uppgifter som kan vara till den misstänktes förmån så ska åklagaren se till att dessa uppgifter kommer den misstänkte till del.³⁴ Heuman anför i sin artikel ”*Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva*” att om lojalitetsplikten kommer i konflikt med objektivitetsprincipen så ska den senare ha företräde eftersom att objektivitetsprincipen måste upprätthållas för att undvika felaktigt fällande brottmålsrättegångar.³⁵

3.4 Åklagarens informationsplikt

Som förundersökningsledare har åklagare en informationsplikt gentemot målsäganden.³⁶ Denna finns främst reglerad i 13 § a-d FuK.³⁷ Reglerna föreskriver att viss information till målsäganden alltid ska lämnas och att viss information ska lämnas på dennes begäran. I 13 § a FuK stadgas att information om t.ex. förordnande av målsägarbiträde, rätt till ersättning enligt brottsskadelagen och reglerna om stödperson ska ges om det inte är uppenbart att sådan information inte krävs eller att det är förenat med betydande svårigheter. Enligt 13 § b FuK så ska målsägande tillfrågas om de vill bli underrättade om att förundersökning inte skall inledas, en inledd förundersökning skall läggas ned, beslut om att åtal inte skall väckas, tidpunkt för huvudförhandling i målet och dom i målet. I 13 § c FuK stadgas att om en gripen, anhållen eller häktad person avviker ska målsäganden få information om detta vid behov.³⁸

År 2001 utvidgades åklagarens informationsskyldighet till att även innefatta information om att beslut om åtal har fattats, denna skyldighet finns nu reglerad i 13 § d FuK. Motivet bakom nya regleringen var att regeringen ansåg att det var problematiskt att många målsägande upplevde att de kom i kontakt med åklagaren på ett väldigt sent stadium av rättegången. Genom att utvidga informationsplikten önskade regeringen skapa en tidigare och naturligare kontakt mellan åklagare och målsägande.³⁹

Informationsskyldigheten möjliggör för åklagaren att komma i direkt kontakt med målsäganden innan rättegången, men informationsplikten kan även fullgöras genom ett skriftligt förfarande. Det finns inget krav på att ett sammanträffande mellan åklagare och målsägande måste komma till stånd.⁴⁰

³⁴ RättsPM 2013:1, s. 9f.

³⁵ Heuman, Lars: ”*Om domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva*”. I: Juridisk Tidskrift 2004-2005, s. 59.

³⁶ SOU 2007:6, s. 161.

³⁷ SFS 1947:948.

³⁸ SOU 2007:6, s. 161f.

³⁹ Prop 2000/01:79, s. 29.

⁴⁰ SOU 2007:6, s. 199.

3.5 Åklagarens kontakt med målsäganden

I en mängd förarbeten och rättsliga utredningar har det föreslagits att det bör införas ett krav på att åklagaren ska erbjuda målsäganden ett sammanträffande innan huvudförhandlingen.⁴¹

I utredningen ”Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen” (SOU 2007:6) föreslog man att det skulle införas en ny bestämmelse i FuK med ett krav på sammanträffande vid grova brott. Detta eftersom att målsäganden ofta i en brottsprocess är en nyckelperson och att ett möte innan huvudförhandlingen kan vara viktig för att kunna säkra bevisning. Utredningen ansåg vidare att åklagaren har ett särskilt ansvar för att brottsprocessen kan genomföras utan att målsäganden känner sig skrämdd eller orättvist behandlad. Åklagaren bör därför se till att målsäganden hålls informerad om vilka krav som kan ställas på denne under rättsprocessen, och om hur förfarandet går till. Vidare påtalade man att många målsäganden upplever att åklagaren är deras representant i processen, speciellt när ett målsägarbiträde inte har utsetts. Detta menade man gör att ett möte med åklagaren kan ge målsäganden en känsla av trygghet och delaktighet i processen där denne får en möjlighet att framföra särskilda önskemål inför förhandlingen.⁴²

Kravet på att målsäganden har rätt till kontakt med åklagaren har stöd även av RÅ men denne har samtidigt anfört att detta alltid måste ske med starkt beaktande av objektivitetsprincipen och att sådana kontakter aldrig får gå längre än vad som är yrkesmässigt motiverat.⁴³ RÅ har även framfört att åklagaren i sin verksamhet alltid måste ha i åtanke att denne inte är målsägandens ombud utan är samhällets objektiva företrädare.⁴⁴

I Åklagarmyndighetens handbok ”Bemötande av brottsoffer” anger man att målsäganden har rätt till ett gott bemötande av åklagaren. Man anser att ett personligt möte med målsäganden inte behöver riskera upprätthållandet av objektivitetsprincipen så länge åklagaren iakttar sin självständighet och agerar professionellt. Objektivitetsprincipen utgör därför inte heller ett hinder för att åklagaren ska bemöta målsäganden på ett personligt och respektfullt sätt. I handboken rekommenderar man att åklagaren träffar målsäganden innan rättegången och att åklagaren generellt bör ha en välvillig inställning till att ha ett personligt möte eller telefonkontakt om målsäganden så önskar. Man uppmanar dock till en viss distans i sitt möte med målsäganden då det bl.a. kan finnas risk för att målsägandens brottsberättelse kan förlora i bevisvärde vid omfattande åklagarassistans. Handboken påtalar att åklagaren

⁴¹ Ibid, s. 201.

⁴² Ibid, s. 207ff.

⁴³ Ibid, s. 200.

⁴⁴ Riksåklagarens riktlinjer ”RåR 2014:1 – Etiska riktlinjer”, s. 5.

bör undvika att samåka, äta lunch med och ha annan liknande kontakt med målsäganden för att objektivitetsprincipen ska kunna upprätthållas.⁴⁵

⁴⁵ Åklagarmyndigheten: ”Bemötande av brottsoffer – Handbok” 2012, s. 12f.

4 Objektivitetsprincipen i rättsprocessen

4.1 Under förundersökningen

Förundersökningen är huvudsakligen inkvisitorisk till sin karaktär men med vissa ackusatoriska inslag. Ett inkvisitoriskt förfarande kännetecknas bl.a. av att det saknas parter i egentlig mening och att berörda personer är rena undersökningsobjekt i en utredning som bedrivs av en myndighet. Ett ackusatoriskt förfarande består istället av två likställda parter som står emot varandra och där en av dessa parter har en anklagande ställning. Exempel på att det förekommer vissa ackusatoriska inslag i förundersökningen är när förundersökningen har kommit så långt att någon kan anses skäligt misstänkt för brottet ifråga. Då får den misstänkte vissa rättigheter som är förenade med en partsställning i en rättegång. Den misstänkte och dennes försvarare får exempelvis rätt till insyn i utredningsmaterialet enligt 23 kap. 18 § RB och kan begära kompletteringar av utredningen. Det har i doktrin påpekats att när ett förfarande är helt eller delvis inkvisitoriskt så är det än viktigare att objektivitetsprincipen, som är ämnad att stärka den enskildes rättssäkerhet, får genomslag.⁴⁶

Objektivitetsprincipen gäller uttryckligen under förundersökningsstadiet enligt 23 kap. 4 § RB.⁵⁵ Omständigheter och bevis ska tillvaratas oavsett om de är till den misstänktes nackdel eller fördel. Detta innebär exempelvis att när åklagaren i sin roll som förundersökningsledare inhämtar viss utredning som är till den misstänktes förmån så får detta material inte exkluderas från förundersökningen.⁴⁷ Objektivitetsplikten innebär även att omständigheter som inte entydigt talar till den misstänktes förmån men som skulle kunna vara av vikt för den misstänktes försvar ska tillvaratas och redovisas. Åklagaren får vidare inte vara ensidigt inriktad på att säkra material som kan leda till en fällande dom utan ska under hela förundersökningen snarare vara observant på att den misstänkte kan vara oskyldig och därför utreda allt material som pekar i denna riktning.⁴⁸ För att uppfylla syftet med en förundersökning är det dock omöjligt för en åklagare att helt undvika att vidta åtgärder som är ägnade att framkalla misstanke om brottet mot en utomstående som sedan visar sig vara oskyldig.⁴⁹

Objektivitetsprincipen påverkar även hur åklagaren bör förhålla sig till målsäganden under förundersökningen. Åklagaren får exempelvis inte ta särskilda hänsyn till målsäganden när det gäller hur förundersökningen ska

⁴⁶ SOU 2011:45, s. 98f.

⁵⁵ SFS 1942:740.

⁴⁷ Fitger 2014, s. 23:21f.

⁴⁸ Heuman, M. 1952, s. 122.

⁴⁹ Gärde m.fl 1994, s. 294.

bedrivs. Det är av högsta vikt att det aldrig uppstår en misstanke om att en anställd i åklagarväsendet är påverkad av någon part eller annan aktör och inte heller av opinionen.⁵⁰ Riksåklagaren har i ett flertal fall kritiserat åklagare för att brista i sin objektivitetsplikt vid handläggningen av beslagsfrågor. Det vanligaste har varit att åklagaren vid hävande av beslag har utlämnat beslagtagna föremål till målsäganden och inte till den från vilket föremålet har tagits i beslag.⁵¹

Åklagaren får heller inte avstå från att ställa frågor om känsliga eller pinsamma förhållanden till målsäganden under förhör om dennes svar kan få betydelse för bedömningen om åtalsfrågan.⁵² Åklagaren ska vidare inte tveka inför att utreda eventuella motsägelser i målsägandens berättelse, förhöra målsäganden om uppgifter som står i strid mot övrig bevisning samt generellt aldrig uppträda mot målsäganden på ett sätt som kan uppfattas som oprofessionellt eller för vänskapligt.⁵³ Riksåklagaren har dock även kritiserat åklagare för att hålla för stor distans till målsäganden. I ett fall översände åklagaren ett yttrande till målsäganden där denne ombads att inte söka kontakt eftersom att åklagaren var rädd att en sådan kontakt skulle kunna tolkas som påverkan. Riksåklagaren ansåg att det inte fanns någon anledning för åklagaren att utgå från att eventuella kontakter med målsäganden skulle ha något otillbörligt syfte.⁵⁴

4.1.1 JO 2013/14 s. 106.

JO tog i fallet JO 2013/14 s. 106 upp en anmälan som gällde en brottsutredning där en polisman dömts för våldtäkt i tingsrätten men friats i hovrätten. Den friade polismannen anmälde åklagare och polis för att de brustit i sin objektivitetsplikt och påtalade flera utredningsbrister. JO:s granskning inriktade sig främst på hur objektivitetsprincipen ska förstås när det gäller utredande åtgärder som riktas mot en målsägande under förundersökningsstadiet. Anmälaren menade att åklagaren inte hade undersökt målsägandens sexuella preferenser, speciellt dennes tidigare intresse av BDSM-sex. Anmälaren ansåg att åklagaren borde ha beslagtagit målsägandens mobiltelefon samt undersökt dennes aktivitet på hemsidan Darkside. Åklagaren hävdade att dessa utredningsåtgärder bl.a. hade stridit emot proportionalitetsprincipen som innebär att tvångsmedel bara får tillgripas om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den enskilde.

JO anförde i beslutet att det är särskilt problematiskt med utredningsåtgärder som berör en målsägande eftersom att denne har befogade anspråk på att själv inte bli behandlad som en misstänkt om det inte finns rättslig grund för det.

⁵⁰ Riksåklagarens riktlinjer ”RåR 2014:1 – Etiska riktlinjer”, s. 4.

⁵¹ Lindberg, Gunnel: ”Om åklagareetik”. I: Svensk Juristtidning 1997, s. 203ff.

⁵² Heuman, Lars: ”Om domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva”. I: Juridisk Tidskrift 2004-2005, s. 52.

⁵³ RättsPM 2012:5, s. 10.

⁵⁴ Lindberg, Gunnel: ”Om åklagareetik”. I: Svensk Juristtidning 1997, s. 205.

Det är enligt JO viktigt att människor som utsatts för brott inte ska avskräckas från att medverka till lagföring av brottet. Mot detta står den misstänktes rätt till en objektivt bedriven förundersökning som ska garantera dennes rättssäkerhet. Med bakgrund av den svåra balansgången som åklagaren hade att iakttä mellan proportionalitetsprincipen, målsägandens intressen och objektivitetsprincipen kommer JO slutligen ändå fram till att åklagaren inte brustit i sin objektivitetsplikt.⁵⁵

4.1.2 JO 1994/1995 s. 143 f.

I fallet JO 1994/1995 s 143f. hade en åklagare beslutat om husrannsakan på flera platser med syftet att eftersöka egendom som en kvinna hävdade att hennes make hade tagit i samband med en bodelning. JO framförde allvarlig kritik mot åklagaren och underströk att åklagaren inte kan nöja sig att ta uppgifterna i en anmälan för goda utan att det är nödvändigt att åklagaren vidtar egna utredningsåtgärder för att komplettera sitt beslutsmaterial innan beslut om husrannsakan tas. Särskilt viktigt ansåg JO det vara i fall som det förevarande när brottsanmälan hade sin grund i en civilrättslig tvist. Detta eftersom att det fanns en risk för att målsäganden sökt använda sin brottsanklagelse som medel för påtryckning mot den andre parten. JO framhöll att åklagaren genom att ha handlat på detta sätt riskerat att agera som ett redskap för den ene parten i tvisten. JO ansåg att åklagaren inte i tillräcklig utsträckning hade iakttagit objektivitetsprincipen.⁶⁵

4.2 Under brottmålsrättegången

Från det att åklagaren har väckt åtal övergår processen till att bli fullt ut ackusatorisk. Åklagaren och den tilltalade intar då en tydlig partsställning i målet. Ett belysande exempel på detta är att åklagarens främsta uppgift under rättegången är att styrka sitt åtal. Även om åklagaren och den tilltalade är motparter till varandra under brottmålsrättegången så gäller objektivitetsprincipen också i detta skede av processen.⁵⁶

Objektivitetsprincipen anses däremot få en mer undanträngd betydelse under brottmålsrättegången. Detta gäller främst när försvarare förordnats. Då ska försvararen ta över ansvaret för att den tilltalades behov av utredning och bevisning blir tillgodosett. Försvararen får alltså det primära ansvaret för att ta upp de förhållanden som är till förmån för den åtalade. Åklagaren kan därmed fokusera på att försöka styrka sitt åtal. Åklagaren har i detta skede tagit ställning i skuldfrågan och det anses rimligt att åklagaren under en huvudförhandling kan argumentera för en fällande dom.⁵⁷

⁵⁵ Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse 2013/14:JO1”, s. 106f.

⁶⁵ Lindberg, Gunnel: ”Om åklagareetik”. Svensk Juristtidning 1997, s. 204ff.

⁵⁶ SOU 2011:45, s. 104.

⁵⁷ Bring och Diesen 2009, s. 74f.

Åklagaren anses alltjämt ha ett sekundärt ansvar för att ingripa till den åtalades fördel när det finns behov, exempelvis om försvararen försummar sitt uppdrag. Vidare ska åklagaren när denne ställer frågor till parter och vittnen göra detta utan att söka undvika att detta kan vara till den åtalades fördel.⁵⁸ Det är en åklagares plikt, oavsett om den åtalade har försvarare eller inte, att gripa in för att undvika att en person felaktigt döms. När ingen försvarare är utsedd ska åklagaren därför se till att materialet som talar till den tilltalades fördel blir belyst. Åklagaren har också en absolut redovisningsplikt som innebär att denne aldrig får undanhålla fakta och material som kan gynna försvaret när denne framträder inför rätten.⁵⁹

Gällande hur åklagaren ska förhålla sig mot målsäganden i samband med brottmålsrättegången är det viktigt att åklagaren inte diskuterar eller ger råd till målsäganden gällande vad denne ska säga och hur målsäganden ska lägga upp sitt förhör under rättegången. Det är heller inte tillåtet att åklagaren vid ett möte innan huvudförhandlingen ställer frågor eller gör påpekanden som gör att målsäganden kan rätta till sina uppgifter där dessa är oklara enligt förundersökningen.⁷⁰

4.3 Lindberg och Heumans slutsatser

Gunnel Lindberg och Lars Heuman har i varsin tongivande artikel gett uttryck för hur de ser på objektivitetsprincipen i rättsprocessen och principens innebörd för åklagarens kontakter med målsäganden. Deras syn på rättsläget redovisas nedan.

Lindberg skriver i sin artikel att åklagare bör markera en yrkesmässig distans till målsäganden för att inte riskera att bryta mot sin objektivitetsplikt. Om åklagaren inte tydligt framhåller sin roll som offentlig funktionär så finns det en risk att målsäganden missförstår åklagarrollen och tror att åklagaren på olika sätt kan påverkas att agera kraftfullare för målsägandens sak, genom exempelvis gåvor eller erbjudande av tjänster. Det är enligt Lindberg av högsta vikt, speciellt under förundersökningsstadiet, att den misstänkte inte uppfattar att åklagaren har tagit målsägandens sida eller agerar enligt dennes instruktioner. Lindberg menar att åklagarens lojalitetsplikt och informationsplikt gentemot målsäganden skapar en svår balansgång för åklagaren. Dessa plikter riskerar att leda till att åklagaren engagerar sig även känslomässigt för målsägandens sak och därmed får svårt att agera med den objektivitet som krävs. Det kan även enligt Lindberg finnas en risk för att åklagaren under handläggningens gång får en så nära kontakt med målsäganden att det uppstår ett personligt förhållande av vänskaplig eller annan natur, då bör åklagaren ta upp frågan om åklagarbyte eftersom att

⁵⁸ Heuman, Lars: ”Om domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva”. I: Juridisk Tidskrift 2004-2005, s. 57f.

⁵⁹ Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse JO 2007/08:JO1”, s. 91.

⁷⁰ Åklagarmyndigheten: ”Bemötande av brottsoffer – Handbok” 2012, s. 12.

opartiskhet blir svårt att upprätthålla. I ytterlighetsfall kan ett sådant förhållande gränsa till jäv, anför Lindberg.⁶⁰

Heuman håller med Lindberg och understryker vikten av att åklagaren håller en distans mot målsäganden och inte engagerar sig personligt för målsägandens sak. Han ser en risk i att det kan uppkomma informella kontakter mellan åklagare och målsägande som kan vara problematiska. Genom att exempelvis använda ett kyligt byråkratiskt språk och att inte sammanträffa med målsäganden om det inte är yrkesmässigt motiverat kan dock en önskvärd distans skapas vilket troligen underlättar för åklagare att förhålla sig objektivt. Heuman anser dock att man huvudsakligen måste förlita sig på åklagarnas omdöme och på deras förmåga att koppla bort personliga värderingar. Heuman ser också en fara i att åklagaren överdriver objektivitetsplikten. Ett exempel på det kan vara under en brottmålsrättegång där åklagaren ofta söker undvika att använda känslomässiga uttryck för att beskriva brottet. Detta kan enligt Heuman riskera att tona ner brottets allvarliga skadeverkningar och göra så att det obehagliga och anstötliga förvanskas.⁶¹

⁶⁰ Lindberg, Gunnel: ”Om åklagareetik”. Svensk Juristtidning 1997, s. 202ff.

⁶¹ Heuman, Lars: ”Om domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva”. I: Juridisk Tidskrift 2004-2005, s. 52ff.

5 Analys ur ett rättssäkerhetsperspektiv

I det här avsnittet ska den ovan gjorda utredningen analyseras ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Jag kommer att använda mig av det traditionella rättssäkerhetsbegreppet sådant det presenterats i kap 1.2.2. Analysen kommer helt centreras kring att ge ett svar på frågeställningen som angavs i kap 1.1;

- *Vilka eventuella problem ger avvägningen mellan objektivitetsprincipen och åklagarens plikter gentemot målsäganden upphov till ur ett rättssäkerhetsperspektiv?*

5.1 Huvudproblemen ur ett rättssäkerhetsperspektiv

Åklagaren har, som ovan beskrivits, i sin verksamhet vissa lagstadgade plikter mot målsäganden. Åklagarmyndigheten rekommenderar att åklagaren är välvilligt inställd till att sammanträffa med målsäganden vid uppfyllandet av dessa plikter. Det har även i ett flertal statliga utredningar föreslagits att åklagaren ska ha en skyldighet att sammanträffa med målsäganden innan brottmålsrättegången. Objektivitetsprincipen, som åklagaren har att iaktta, kräver samtidigt att åklagaren inte agerar som ett ombud för målsäganden utan att denne istället agerar som statens objektiva företrädare. Nedan följer en analys och diskussion kring vilka rättssäkerhetsproblem detta kan skapa. Härvid anges och diskuteras de tre huvudproblem som jag, med anledning av ovan gjorda utredning, har funnit.

5.1.1 Känsломässigt engagemang

Lindberg anför i sin artikel att den kontakt med målsäganden som kan följa av lojalitetsplikten och informationsplikten kan skapa vissa rättssäkerhetsproblem. Det finns enligt henne en risk för att åklagaren via sina kontakter med målsäganden blir känsломässigt engagerad för dennes sak. För att kunna upprätthålla objektivitetsprincipen menar Lindberg att det är nödvändigt att åklagaren markerar en tydlig distans gentemot målsäganden. Det finns enligt Lindberg en risk för att åklagaren får ett personligt förhållande till målsäganden och att detta i ytterlighetsfall kan komma att angränsa till jäv. Heuman anför att det i och för sig kan finnas anledning att upprätthålla en viss distans men att man huvudsakligen måste förlita sig på åklagarnas förmåga att koppla bort personliga värderingar i möten med målsäganden. Åklagarmyndigheten skriver i sin handbok att sammanträffanden med målsäganden innan brottmålsrättegången inte behöver innebära ett hot mot objektivitetsprincipen så länge åklagaren behåller sin självständighet och agerar professionellt.

När detta ska analyseras ur ett rättssäkerhetsperspektiv så får man fråga sig om den nuvarande ordningen är ett hot mot den misstänktes rätt att inte dömas för brott utan tillräcklig bevisning. Om åklagaren engagerar sig känslomässigt för målsägandens sak kan detta innebära att objektivitetsprincipen åsidosätts och i förlängningen även rättssäkerheten. Det kan röra sig om att åklagaren tar för stor hänsyn till målsäganden genom att exempelvis undvika att ställa känsliga frågor eller utreda motsägelser i målsägandens berättelse. Det kan också ta sig uttryck i att åklagaren som i fallet JO 2013/14 s.106 undviker att ta beslut om utredande åtgärder riktade mot målsäganden. Det kan även handla om att åklagaren genom sina kontakter med målsäganden blir ett redskap för densamme. Ett exempel på detta är det ovan beskrivna fallet JO 1994/95 s. 143 f där åklagaren agerade på målsägandens instruktioner avseende beslut om husrannsakan. Med anledning av att det anses viktigare att upprätthålla en strikt objektivitet under förundersökningsstadiet än under brottmålsrättegången, p.g.a. dess inkvisitoriska karaktär, så är det måhända även mer angeläget ur rättssäkerhetssynpunkt att åklagaren undviker att engagera sig känslomässigt i målsägandens sak under förundersökningsstadiet. När processen blir av en mer ackusatorisk karaktär har åklagaren redan tagit ställning i skuldfrågan och dessutom finns ofta en försvarsadvokat som kan iakttä den misstänktes rättigheter.

Det kan dock enligt mig ifrågasättas om det är just lojalitets- och informationsplikten som skapar dessa rättssäkerhetsrisker. Att åklagaren, vars roll är att hävda statens straffanspråk, till viss del identifierar sig med målsäganden och känner empati för denne är svårt att undvika. Man kan inte förvänta sig att en åklagare ska förhålla sig helt känslolöst eller mekaniskt gentemot målsäganden. Det måste kunna gå att lita på att en åklagare är förmögen att agera professionellt gentemot målsäganden. Det bör dock skapas strikta förhållningsregler och etiska riktlinjer liknande de som RÅ tagit fram och dessa frågor bör ständigt diskuteras vid åklagarutbildningar.

5.1.2 Åklagarrollen missuppfattas

I SOU 2007:6 slog man fast att målsäganden ofta upplever att åklagaren är dennes representant i processen, särskilt när inget målsägandebiträde har utsåtts. Detta menade man, utgjorde en anledning till att åklagaren har ett särskilt ansvar för att se till att målsäganden känner sig trygg och delaktig i processen. Detta kunde enligt utredningen exempelvis tillfredsställas genom möten med målsäganden vid uppfyllandet av åklagarens informationsplikt. Lindberg menar dock att det är av högsta vikt att åklagaren tydliggör sin roll som objektiv företrädare för staten till målsäganden. Hon menar att det är av hög vikt att den misstänkte eller målsäganden aldrig upplever att åklagaren har tagit målsägandens parti för att objektivitetsprincipen ska anses uppfylld. Om ett sådant tydliggörande inte görs så kan exempelvis målsäganden tro att åklagaren kan påverkas agera mer kraftfullt för målsägandens sak genom exempelvis gåvor. Här kan skönjas en konflikt mellan åsikten att åklagaren har ett ansvar att se till att målsägandens trygghetsbehov blir uppfyllt just p.g.a. att denne, om än felaktigt, uppfattar åklagaren som dennes representant

i processen och åsikten att denna missuppfattning bör leda till ett tydligt klargörande och ökad distans.

Det är enligt min åsikt lätt att förstå varför målsäganden kan missuppfatta åklagarrollen. Särskilt när åklagaren har beslutat att väcka åtal. Då kan det ur målsägandens perspektiv tyckas som att denne och åklagaren är på samma sida. Att bådas mål är att få den misstänkte fälld. I ljuset av de plikter som åklagaren har gentemot målsäganden kan denna missuppfattning förstärkas. Åklagaren intar en ombudsliknande ställning när denne för målsägandens skadeståndstalan och det finns krav på att denne ska ge information till målsäganden på ett personligt och respektfullt sätt. Detta skapar en svår balansgång för åklagaren i dess dagliga verksamhet. Att ge stöd och trygghet samtidigt som objektiviteten ska bibehållas. Det är absolut ett rättssäkerhetsproblem om målsäganden tror och uppfattar att åklagaren är dennes representant i processen. Detta kan skapa förväntningar från målsägandens sida vilket i sin tur kan påverka åklagaren. Lindberg har därför en viktig poäng i att åklagaren bör klargöra tydligt för målsäganden att denna inte är målsägandens ombud. Härvid är det viktigt att särskilja mellan vad som är etiskt godtagbart och vad som kan anses som rättssäkert. Det kan argumenteras att det är moraliskt och etiskt korrekt att som åklagare ombesörja målsägandens olika behov i en ofta utsatt och ny situation. Det kan samtidigt också påstås att det är rättssäkert att åklagaren tar på sig denna roll. Jag ifrågasätter därför om det bör förväntas av åklagaren att vara den person som tillgodoser målsägandens behov av stöd och trygghet i processen. Självklart ska åklagaren bemöta målsäganden på ett empatiskt och respektfullt sätt, men det kan vara riskabelt att förvänta sig att åklagaren ska gå längre än så om rättssäkerheten ska bibehållas.

5.1.3 Överdriven objektivitet

Heuman påtalar i sin artikel att det finns en risk att åklagaren tar objektivitetsplikten på allt för stort allvar. Ett exempel som Heuman ger är att åklagaren undviker att använda känslomässiga uttryck för att beskriva brottet när denne träder inför rätten. Detta riskerar enligt Heuman att på ett felaktigt sätt tona ner brottets allvarliga skadeverkningar. Även RÅ har varnat för en överdriven objektivitet. I ett fall, se under rubrik 4.1, kritiserade RÅ en åklagare som i ett yttrande bett målsäganden att inte ta kontakt då detta enligt åklagaren kunde uppfattas som otillbörlig påverkan.

Åklagarens vilja att uppfylla sin objektivitetsplikt kan alltså leda till en rädsla för att sammanträffa eller hålla kontakt med målsäganden under processens gång. Ur rättssäkerhetssynpunkt kan detta, enligt mig, få olyckliga effekter. Det finns en risk att detta leder till en onödig beröringsskräck som i sin tur kan leda till att åklagaren exempelvis missar att säkra bevisning eller upptäcka motsägelser i målsägandens berättelse. Målsäganden är ofta en nyckelperson i en brottsutredning och att en allt för stor distans skapas till denne av rädsla för att bryta mot objektivitetsprincipen är problematiskt.

5.2 Sammanfattande slutsats

Det finns ett tydligt samband mellan kravet på en rättssäker rättsordning och ett upprätthållande av objektivitetsprincipen. Syftet med en objektivitetsplikt för åklagare överensstämmer delvis med innebörden av rättssäkerhetsbegreppet – att ingen oskyldig ska dömas för brott. När staten utövar sin legala maktutövning måste det finnas principer som garanterar den enskilde ett visst skydd mot att detta sker på ett godtyckligt sätt, en sådan princip är objektivitetsprincipen. Objektivitetsprincipens upprätthållande är därför avgörande för att den misstänktes rätt till rättssäkerhet ska tillgodoses.

I den här uppsatsen har jag särskilt fokuserat på att studera hur kravet på att åklagaren iakttar sin objektivitetsplikt förhåller sig till de plikter som denne har gentemot målsäganden. Det har framkommit att det kan finnas vissa rättssäkerhetsproblem med den nuvarande ordningen. Dessa består främst i att åklagaren riskerar att engagera sig för känslomässigt i målsägandens sak, att åklagarrollen riskerar att missförstås av målsäganden samt att objektivitetsplikten överdrivs. Sammanfattningsvis så är det dock min åsikt att rättssäkerhetsproblemen med den nuvarande ordningen inte är alarmerande. Så länge åklagaren agerar professionellt och ständigt beaktar att denne är statens objektiva företrädare och inte målsägandens ombud, så kan de plikter som åklagaren har mot målsäganden uppfyllas samtidigt som objektivitetsprincipen upprätthålls. Att fortsätta med det arbete som RÅ har påbörjat med etiska riktlinjer för åklagarverksamheten, där objektivitetsprincipen konkretiseras, är enligt mig önskvärt.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Författningshänvisningar – Sveriges författningssamling SFS

1942:740 Rättegångsbalken
1947:948 Förundersökningskungörelsen
1974:152 Regeringsformen

Statens offentliga utredningar

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.
SOU 2007:6 Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen.
SOU 2011:45 Förundersökning - objektivitet, beslag, dokumentation m.m.

Propositioner

Prop. 2000/01:79 Stöd till brottsoffer.

Litteratur

Bernitz, Ulf, Vogel, Hans-Heinrich, Heuman, Lars, Leijonhufvud, Madeleine och Seipel, Peter: *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 13. Uppl. Stockholm 2014

Bring, Thomas och Diesen, Christian: "Förundersökning", 4. Uppl. Stockholm 2009

Ekelöf, Per Olof: "Rättegång: Första häftet", 8. Uppl. Stockholm 2002

Fitger, Peter: "Rättegångsbalken del 2", Stockholm 2014

Heuman, Lars: "Målsägande", Stockholm 1973

Heuman, Lars: "Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva". I: *Juridisk Tidskrift* 2004-2005

Heuman, Maths: "Brottets Beivrande", Stockholm 1952

Jareborg, Nils: "Straffrättsideologiska fragment", Uppsala 1992

Kleinman, Jan: "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära* (red: Fredrik Korling och Mauro Samboni), Lund 2013

Kulin-Olsson, Karin: "Juridikens fundament: med grundläggande juridisk metodlära", Stockholm 2011

Lambertz, Göran, Winge, Peter, Källgård, Håkan, Björnheden, Tove och Hermansson, Emilia: ”Rättssäkerheten i brottmål – Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt”, Uppsala 2009

Lindberg, Gunnel: ”Om åklagareetik”. I: *Svensk Juristtidning* 1997

Natanael, Gärde, Engströmer, Thore och Sandberg, Tore: ”Nya Rättegångsbalken”, 5. Uppl. Stockholm 1994

Nordh, Robert: ”Enskilt anspråk”, Uppsala 2010

Nowak, Karol: ”Oskuldighetspresumtionen”, Stockholm 2003

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

Edwards v. The United Kingdom, no. 13071/87, ECHR 1992-12-16

Offentliga publikationer

Åklagarmyndigheten

”Bemötande av brottsoffer – Handbok”, Göteborg 2012

RättsPM 2012:5: ”Artikel 6 i Europakonventionen – rätten till en rättvis rättegång ur ett åklagarperspektiv”, Malmö 2012

RättsPM 2013:1: ”Skadestånd – Om åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan”, Stockholm 2013

Justitieombudsmännen

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse 2013/14:JO1”, Vällingby 2013

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse: ”Redogörelse 2007/08JO1”, Vällingby 2007

Riksåklagaren

Riksåklagarens riktlinjer ”RåR 2014:1 – Etiska riktlinjer”